

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

Ю. В. АЛЕКСАНДРОВ,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИКІВ СОБАК ПОРІД РІЗНИХ ГРУП

У проведеному автором дослідженні взяли участь власники собак бійцівських порід і собак-компаньйонів. До перших віднесено: бультер'єра, американського пітбультер'єра, американського стаффордширського тер'єра. До собак-компаньйонів віднесено: лабратора, ретривера, сеттера, лайок, спанієлів та ін. У результаті дослідження знайшли підтвердження висновки психологів, що порода собаки відображає характер її власника. Показано риси і акцентуації характеру, а також вивчено рівень агресії власників собак порід різних груп.

Ключові слова: власники собак, порода собаки, група порід, характер, структура характеру, агресія, агресивна поведінка, акцентуація характеру.

Aleksandrov, Y.V. (2015), "Psychological characteristics of dog owners of breeds of different groups" ["Psychologichni osoblyvosti vlasnykiv sobak porid riznykh hrup"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 177–182.

Постановка проблеми. Останнім часом з екранів телевізорів та за допомогою інших засобів масової інформації порушується тема агресії собак, навіть у присутності їх власників. Часто власник собаки замість того, щоб зреагувати на цю агресію, подавши необхідну команду, лише усміхається і заспокоює оточуючих. Люди забувають, що агресивна собака – це зброя, а тому і поводитися з нею потрібно, як зі зброєю.

Доволі часто ситуації з собаками бійцівських порід можуть виходити за рамки передбачуваності. Буває, що хазяї таких собак самі носять шрами і садна від своїх улюбленців, і, на жаль, часто приречують до таких наслідків інших, у тому числі страждають і діти [1]. Дресирування собаки – справа недешева і важка, тому мало хто хоче або має час та кошти цим займатися.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведені за кордоном дослідження показали, що саме за рахунок категорії власників собак небезпечних порід складається погана статистика. Вони у 10 разів частіше мають кримінальне минуле, у 6,8 – демонструють агресивну поведінку, у 2,8 – скоюють злочини із залученням дітей і заподіянням їм фізичної шкоди, у 2,4 – здійснюють домашнє насильство, у 5,4 рази частіше скоюють злочини у стані алкогольного сп'яніння [1]. Це американська статистика, української не існує, хоча, теоретично, вона набагато жорсткіша. Закони про правильне утримання собак не виконуються, як наслі-

док – особлива любов до порід, заборонених для розведення в інших країнах, та повна безвідповідальність власників за поведінку собаки. Вони із задоволенням розповідають про агресивні риси собаки та історії її нападів. Наприклад, власник може спеціально нацькувати собаку на когось чи спокійно спостерігати, як собака атакує без дозволу [1].

Тварини можуть бути друзями, компаньйонами, навіть цілителями власників, однак можуть бути також використані і для реалізації їх агресивних, руйнівних інтенцій [1]. Про власника собаки можна судити саме за вибором породи. Собак бійцівських порід заводять, як правило, люди з різними фобіями або заниженою самооцінкою. Останні психологічні дослідження показують, що існує зв'язок між породою собаки і деякими рисами особистості її господаря. Однак далеко не всі риси характеру людини знаходять відображення у тварині.

Дослідники з Лестерського університету (Великобританія) провели експеримент: запитували у людей, яким породам собак вони віддають перевагу, а їх вибір зіставляли потім із психологічним портретом особистості. У самих собак оцінювалася агресивність, те, наскільки доброзичливими або небезпечними вони здаються [2].

Як пишуть дослідники в журналі «Anthrozoos», до найагресивніших порід собак тяжіють люди з підозрілим, нетовариським характером [2]. Але водночас учені зазначають, що вибір

породи собаки може свідчити про неприємний характер її власника, однак особливого зв'язку між любов'ю до бультер'єра і схильністю здійснювати антигромадські вчинки виявити не вдалося. Тобто людина, скоріш за все, буде неприємною в спілкуванні, але не стане нацьковувати свого пса. Більше того, дослідники відзначають, що до «неприємним» породам собак віддають перевагу люди з підвищеною сумлінністю, відповідальністю, схильністю дотримуватись правил [2].

Вибір небезпечної або безпечної породи собаки не пов'язаний із турботами про статус (як це зазвичай буває при виборі автомобіля). При цьому молоді люди чомусь вибирають саме агресивних собак – тут можна довго міркувати про молодіжне бунтарство, бажання виділитися або ж відгородитися від зовнішнього світу.

Дослідження, представлені у 2012 році на щорічній зустрічі Британської психологічної спільноти, продемонстрували, як різні породи собак відображають певні аспекти особистості та характеру їх власників [3].

Метою цієї роботи є глибше дослідити характерологічні особливості власників собак. Чим керуються або чим відрізняються, чому одні заводять у своєму домі собак бійцівських порід, а інші – собак-компаньйонів. Упевнені, що через актуальність теми психологія теж повинна торкнутися цієї проблеми, що, можливо, допоможе розібратися з власниками цих собак, а так само і самих порід, бо «який власник – така і собака».

Виклад основного матеріалу. Ми розглянемо питання різниці між двома групами власників собак у таких поняттях, як характер, акцентуація та агресивна поведінка. Для початку потрібно їх охарактеризувати.

Характер – сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, які виражають її ставлення до дійсності і виявляються у діяльності та спілкуванні, обумовлюючи типові для даної людини способи поведінки [4, с. 567].

Акцентуація характеру – це крайні варіанти норми як результат посилення окремих рис характеру [4, с. 573].

Агресивна поведінка, агресія – мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам співіснування людей, завдає шкоди об'єктам нападу, приносить фізичну, моральну шкоду людям або викликає у них психологічний дискомфорт. Під агресивністю розуміється властивість особистості, що характеризується наявністю деструктивних тенденцій, в основному в сфері суб'єктно-об'єктних відносин [5].

У нашому дослідженні порівняємо власників собак-компаньйонів та власників бійцівських порід за багатьма характерологічними ознаками і визначимо, чи дійсно характер людини впливає на вибір улюбленця.

Будемо вважати, що *об'єктами* дослідження в роботі є характер та агресія, а *предметом* – психологічні особливості власників бійцівських собак та власників собак-компаньйонів.

У дослідженні взяли участь 40 випробуваних віком від 20 до 30 років, з яких 20 є власниками собак бійцівських порід та 20 – власниками собак-компаньйонів.

У процесі дослідження ми використовували такі методики:

- 1) 16-факторний опитувальник Р. Б. Кеттела;
- 2) опитувальник «Акцентуації характеру» Г. Шмішека;
- 3) опитувальник рівня агресивності Басса-Дарки.

Характер як одна з істотних особливостей психічного складу особистості є цілісним утворенням, що характеризує людське «Я» як єдність. Водночас розуміння характеру як єдності його рис не виключає виокремлення деяких ланцюгів з метою глибшого пізнання його сутності [6, с. 242]. Сила характеру виявляється в енергійних діях, завзятті та активній діяльності, боротьбі за доведення справи до завершення, незважаючи на жодні перешкоди [6, с. 244].

У структурі характеру виокремлюють такі компоненти: спрямованість, переконання, розумові риси, емоції, волю, темперамент, повноту, цілісність, визначеність, силу [6, с. 242]. Отже, характер не є застиглим утворенням, а формується на всьому життєвому шляху людини [4, с. 581]. Він може виявлятися більшою або меншою мірою. Це стосується також і рис характеру, кожна з яких має різний кількісний ступінь вияву.

Розглянувши поняття агресії, можемо зробити висновок, що її слід розглядати як модель поведінки, а не як емоцію, мотив чи установку, і це створило велику плутанину. Термін «агресія» часто асоціюється з негативними емоціями (злість), мотивами (прагнення образити або нашкодити) і навіть з негативними установками (расові або етнічні забобони) [5, с. 27].

Особливості факторів характеру власників собак бійцівських порід та власників собак-компаньйонів наведено у табл. 1.

За шкалою А «замкнутість» показник першої групи склав $1,8 \pm 1,1$, другої – $3,2 \pm 1,5$. Тобто серед власників собак-компаньйонів можна частіше зустріти людей, які схильні до ригідності, точності, скептицизму, холодності,

відчуженості, речі приваблюють їх більше, ніж люди. Вони люблять працювати самі, уникаючи компромісів, іноді бувають критично налаштованими, твердими та жорсткими. А серед

власників собак бійцівських порід частіше можна зустріти людей більш стриманих, відсторонених, критичних, холодних.

Таблиця 1

Особливості факторів характеру власників собак бійцівських порід та власників собак-компаньйонів

Фактор характеру	Власники бійцівських собак	Власники собак-компаньйонів	T	p
Фактор А: замкнутість	1,8 ± 1,1	3,2 ± 1,5	3,8	< 0,001
Фактор В: інтелект	7,1 ± 1,16	7,4 ± 1,23	0,8	–
Фактор С: емоційна стабільність	6,65 ± 1,8	5,45 ± 2	2	< 0,05
Фактор Е: підлеглість	7,45 ± 1,35	6,75 ± 1,5	1,8	–
Фактор F: стриманість	7,9 ± 1,4	5,6 ± 1,9	4,4	< 0,001
Фактор G: низька нормативність поведінки	6,55 ± 1,6	6,7 ± 1,5	0,3	–
Фактор Н: боязкість	3,2 ± 1,3	6,9 ± 1,8	7,4	–
Фактор І: жорсткість	3,75 ± 1,9	4,25 ± 1,9	0,8	–
Фактор L: довірливість	7,05 ± 1,8	5,35 ± 1,7	3,4	–
Фактор М: практичність	6,6 ± 1,1	5,05 ± 2	3,1	< 0,001
Фактор N: прямолінійність	3,9 ± 1,3	6 ± 1,6	4,2	–
Фактор О: спокій	4,7 ± 1,6	5,65 ± 1,3	1,9	–
Фактор Q1: консерватизм	7,3 ± 1,8	4,3 ± 1,3	6	< 0,001
Фактор Q2: конформізм	7 ± 1,3	6,4 ± 1,2	1,5	–
Фактор Q3: низький самоконтроль	6,5 ± 1	6,3 ± 1,3	0,6	–
Фактор Q4: розслаблення	2,8 ± 1,4	2,8 ± 1,3	0	–

За шкалою F «стриманість – експресивність» показник першої групи склав $7,9 \pm 1,4$, другої – $5,6 \pm 1,9$. Виходячи з цього, ми бачимо, що власники собак-компаньйонів схильні проявляти розважливості, розсудливості, обережності, заклопотаності, тривогу за майбутнє, вони більш песимістичні та стримані у вираженні емоцій. Власники ж собак бійцівських порід більш життєрадісні, імпульсивні, запальні, проявляють безтурботність, безрозсудність у виборі партнера у спілкуванні, соціальні контакти для них мають емоційну значущість; вони частіше можуть проявляти експресивність та експансивність.

За шкалою M «практичність – мрійність» показник першої групи склав $6,6 \pm 1,1$, другої – $5,05 \pm 2$. Отже, власники собак першої групи мають багату уяву, розвинуту мрійність, вони захоплені своїми ідеями, внутрішніми ілюзіями, легко можуть відмовитися від практичних суджень. Серед власників собак другої групи частіше зустрічаються люди з розвинутою уявою та орієнтацією на зовнішню реальність; вони занурені у внутрішні потреби, піклуються про практичні питання, швидко вирішують практичні завдання.

За шкалою Q1 «консерватизм – радикалізм» показник першої групи склав $7,3 \pm 1,8$, другої –

$4,3 \pm 1,3$. Серед власників собак першої групи частіше можна зустріти схильних до експериментів, критичних, ліберальних, аналітичних, краще інформованих, вільнодумних людей; у них розвинена направленість на аналітичну, теоретичну діяльність. А серед власників собак другої групи частіше зустрічаються консервативні особи, які проявляють сумніви щодо нових ідей; вони схильні до моралі та моралізації, чинять опір змінам.

Особливості акцентуації характеру власників собак бійцівських порід та власників собак бійцівських порід показано в табл. 2.

За шкалою «застрягаючий тип акцентуації» показник власників собак бійцівських порід склав 0%, а показник власників собак-компаньйонів – 20%. Більшість власників собак-компаньйонів характеризує помірна товариськість, занудливість, схильність до моралей, небалакучість. Вони частіше страждають від уявної несправедливості, що призводить до вияву настороженості та недовірливості до людей, чутливі до образ, більш вразливі та підозрілі, мстиві, довго переживають якусь подію, не здатні «легко відходити» від образ, часто виступають ініціаторами конфліктів. Такі люди більш самовпевнені, із сильно розвиненим

честолюбством. Прагнуть домогтися високих показників у будь-якій справі, проявляють велику наполегливість у досягненні своїх цілей

мають жорсткість установок і поглядів. Основною рисою є схильність до афектів (правдолюбство, образливість, ревності, підозрливості).

Таблиця 2

Особливості акцентуацій характеру власників собак бійцівських порід та власників собак-компаньйонів

Акцентуація	Власники бійцівських собак	Власники собак-компаньйонів	Ф емп	р
Демонстративний	0 %	0 %	0	> 0,05
Застрагаючий	0 %	20 %	2,932	< 0,01
Педантичний	0 %	15 %	2,515	< 0,01
Збудливий	25 %	5 %	1,885	–
Гіпертимний	20 %	15 %	0,417	> 0,05
Дистимний	0 %	5 %	1,426	> 0,05
Тривожний	0 %	15 %	2,515	> 0,05
Екзальтований	30 %	20 %	0,754	> 0,05
Емотивний	30 %	15 %	1,151	> 0,05
Циклотимічний	40 %	10 %	2,269	< 0,01

За шкалою «педантичний тип акцентуації» показник власників собак бійцівських порід склав 0 %, а показник власників собак-компаньйонів – 15 %. Серед власників собак-компаньйонів частіше зустрічаються люди, які характеризуються ригідністю, інертністю психічних процесів, довгим переживанням травмуючих подій. У конфлікти вступають рідко, виступаючи пасивною, а не активною стороною. У той же час болісно реагують на будь-які прояви порушення порядку, на службі поводяться як бюрократи, пред'являючи оточуючим багато формальних вимог. Більш пунктуальні, акуратні, особливу увагу приділяють чистоті і порядку, скрупульозні, добросовісні, схильні жорстко слідувати планам, у виконанні чогось неквапливі, усидливі, орієнтовані на високу якість роботи, акуратні, більш схильні до частих самоперевірок, сумнівів у правиль-

ності виконаних робіт, схильні до буркотіння та формалізму. Охоче поступаються лідерством іншим.

За шкалою «циклотимний тип акцентуації» показник власників собак бійцівських порід склав 40 %, а показник власників собак-компаньйонів – 10 %. Серед власників собак бійцівських порід частіше можна зустріти людей, які характеризуються зміною гіпертимних і дистимних станів. Їм властиві періодичні зміни настрою, залежність від зовнішніх подій: радісні викликають у них картини гіпертимії – жадання діяльності, підвищену балакучість, скачки ідей, а сумні – пригніченість, сповільненість реакцій і мислення, у них дуже часто змінюється манера спілкування з оточуючими.

Дослідження фактора агресії у власників собак порід різних груп показано в табл. 3.

Таблиця 3

Дослідження фактору агресії у власників собак порід різних груп

Фактор	Власники бійцівських собак	Власники собак-компаньйонів	t	р
Фізична агресія	7,95 ± 1,1	6,6 ± 3,2	2,9	< 0,001
Непряма агресія	7,2 ± 0,002	6,9 ± 1,2	1,2	–
Дратівливість	6,05 ± 0,6	6,45 ± 2,3	1	–
Негативізм	4,95 ± 0,2	4,32 ± 0,5	3,1	< 0,001
Уразливість	5,31 ± 0,8	4,75 ± 0,6	2	–
Підозрливості	6,8 ± 0,9	5,4 ± 0,9	4,7	< 0,001
Вербальна агресія	9,1 ± 2,8	11,2 ± 2,1	4,2	< 0,001
Почуття провини	6,4 ± 0,5	7,05 ± 0,9	2,4	–

За шкалою «фізична агресія» показник першої групи склав $7,95 \pm 1,1$, другої – $6,6 \pm 3,2$. Виходячи з цього, ми бачимо, що серед власників собак бійцівських порід частіше зустрічаються люди з високим показником фізичної агресії, тобто схильні до застосування фізичної сили проти інших осіб.

За шкалою «негативізм» показник першої групи склав $4,95 \pm 0,2$, другої – $4,32 \pm 0,5$. Тобто серед власників собак бійцівських порід частіше можна зустріти людей з опозиційною манерою поведінки: від пасивного опору до активної боротьби проти сталих звичаїв і законів.

За шкалою «підозрілість» показник першої групи склав $6,8 \pm 0,9$, другої – $5,4 \pm 0,9$. Отже, серед власників собак бійцівських порід частіше зустрічаються люди, у яких підозрілість виявляється в діапазоні від недовіри й обережності до переконання в тому, що інші люди мають намір нанести їм шкоду.

За шкалою «вербальна агресія» показник першої групи склав $9,1 \pm 2,8$, другої – $11,2 \pm 2,1$. Тобто серед власників собак-компаньйонів частіше можна зустріти людей з вираженням негативних почуттів як через форму (лемент, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокляття, погрози).

Узагальнюючи, зазначимо, що серед власників собак-компаньйонів частіше можна зустріти людей, схильних до ригідності, скептицизму, холодності та відчуженості. Речі приваблюють їх більше, ніж люди. Вони люблять працювати самі, уникаючи компромісів, більш схильні до точності, ригідності у діяльності та особистих установках; іноді можуть бути критично налаштованими, твердими, жорсткими. Власники собак-компаньйонів проявляють розважливості, розсудливості, обережності, схильності до заклопотаності, тривоги за

майбутнє; песимістичні та стримані у вираженості емоцій. А серед власників собак бійцівських порід можна частіше зустріти людей більш стриманих, відсторонених, критичних, холодних.

Щодо особливостей акцентуацій характеру, то більшість власників собак-компаньйонів характеризує помірна товариськість, занудливість, схильність до моралей, небалакучість. Вони частіше страждають від уявної несправедливості, часто виступають ініціаторами конфліктів (пасивною стороною), прагнуть домогтися високих показників у будь-якій справі і проявляють велику наполегливість у досягненні своїх цілей. Основною рисою є схильність до афектів (правдолюбство, образливість, ревності, підозрілість). Власники собак бійцівських порід характеризуються вищою здатністю до витіснення, демонстративністю поведінки, рухливістю. Це люди з високим показником типу екзальтованості, яскравими їх рисами є можливість захоплюватися, а також усмішливість, відчуття щастя та радості насолоди.

Щодо прояву агресії можемо зробити висновки, що у власників собак бійцівських порід вищі такі показники, як фізична агресія, негативізм, підозрілість та вербальна агресія. Серед них частіше зустрічаються люди, більш схильні до застосування фізичної сили проти інших осіб; вони мають опозиційну манеру поведінки: від пасивного опору до активної боротьби проти сталих звичаїв і законів. Частіше у таких людей підозрілість виявляється в діапазоні від недовіри й обережності до переконання в тому, що інші люди мають намір нанести їм шкоду. У багатьох власників собак-компаньйонів присутнє вираження негативних почуттів як через форму (лемент, вереск), так і через зміст словесних відповідей (проклинання, погрози).

Список використаних джерел

1. Шевченко А. Заведу собі жирафа, або Чому домашні вихованці схожі на своїх хазяїв [Електронний ресурс] / Алевтина Шевченко // Дзеркало тижня. Україна. – 18.01.2013. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/family/zavedu-sobi-zhirafa-abo-chomu-domashni-vihovanci-shozhi-na-svoyih-hazyayiv.html>.
2. Порода собаки отражает характер её владельца [Електронний ресурс] // Diskcoveri. ЖИВАЯ ПЛАНЕТА : [сайт]. – Режим доступу: <http://animalworld.com.ua/news/Poroda-sobaki-otrazhajet-kharakter-jejo-vladelca>.
3. Разные породы собак и характер хозяина [Електронний ресурс] // Raut.ru : [сайт]. – http://ilithome.ucoz.ru/index/raznye_porody_sobak_i_kharakter_khozjaina/0-15.
4. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2000. – 489 с.
5. Бэрон Р. Агрессия [Електронний ресурс] / Роберт Бэрон, Дебора Ричардсон ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 1997. – 336 с. – (Мастера психологии). – Режим доступу: <http://mexalib.com/download/30142>.
6. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – Київ : МАУП, 2000. – 256 с.

Надійшла до редколегії 30.06.2015

АЛЕКСАНДРОВ Ю. В. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЛАДЕЛЬЦЕВ СОБАК ПОРОД РАЗНЫХ ГРУПП

В проведённом автором исследовании приняли участие владельцы собак бойцовских пород и собак-компаньонов. К первым отнесены бультерьер, американский питбультерьер, американский стаффордширский терьер. К собакам-компаньонам отнесены: лабрадор, ретривер, сеттер, лайки, спаниели и др. В результате исследования подтвердились выводы психологов о том, что порода собаки отражает характер её владельца. Показаны черты и акцентуации характера, а также изучен уровень агрессии владельцев собак пород разных групп.

Ключевые слова: владельцы собак, порода собаки, группа пород, характер, структура характера, агрессия, агрессивное поведение, акцентуация характера.

ALEKSANDROV Y. V. PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DOG OWNERS OF BREEDS OF DIFFERENT GROUPS

The problem of frequent cases of dogs' aggression against people, including in the presence of their owners is revealed. The owners forget that an aggressive dog – it is a weapon, and it should be treated as a weapon. Data of American unfortunate statistics is provided. The results of the studies point that dog owners of aggressive breeds more often have a history of criminal offences, demonstrate aggressive behavior, commit crimes involving children, have a history of domestic violence, more likely commit crimes while being intoxicated. There is no Ukrainian statistics, although it is even more cruel. Laws about the right way of keeping dogs are not executed.

Concepts of aggression, aggressive behavior, character, accentuation of a character, structure of a character are revealed. The owners of the dogs of fighting breeds and companion-dogs have participated in the author's research. The first group includes such breeds as: Bull Terrier, American Pit Bull Terrier, American Staffordshire Terrier. Companion-dogs include such breeds as: Lab, Retriever, Setter, Laikas, Spaniels and others. The results of the study confirmed the findings of psychologists that a dog breed reflects the character of its owner. Features and accentuation of a character are presented; the level of aggression of dog owners of different groups – fighting and companion-dogs is also studied.

At present, this problem is more and more attracts attention of the public and requires a solution.

Keywords: dog owners, breed of dog, a group of breeds, character, structure of a character, nature, aggression, aggressive behavior, accentuation of a character.

УДК 159.(075)

І. О. ВІДЕНЄЄВ,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБИСТІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ І ДЕФОРМАЦІЇ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СПІВРОБІТНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Визначено найбільш суттєві ціннісно-сміслові бар'єри як індивідуальні перешкоди у професійній самореалізації та показано способи їх подолання в реальній практиці діяльності співробітників підрозділів громадської безпеки органів внутрішніх справ, виявлено найістотніші відмінності в готовності до професійної діяльності як ціннісно-смісловій установки у співробітників підрозділів громадської безпеки в умовах різного професійного регламенту і професійного стажу, показано залежність самореалізації від професійно-сміслових установок і ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: підрозділи громадської безпеки, ціннісно-смістова сфера, професійна діяльність, особистісні трансформації.

Videneev, I.O. (2015), "Personal transformations and deformations of valuable and semantic sphere of the personnel of public order departments" ["Osobystisni transformatsii i deformatsii tsinnisno-smyslovoi sfery spivrobotnykiv pidrozdiliv hromadskoi bezpeky"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 182–185.

Постановка проблеми. У даний час проблема розвитку і використання людського потенціалу розглядається в новому аспекті. Більш

високі вимоги ставляться до самостійності, креативності, ініціативності та підприємливості людини в усіх сферах життя, що викликано